

Становище

За дисертацията на Мохамед Бен Али ал-Ноайми The European Union and the Birth of the Arab Spring: The Opportunities and Challenges of Asymmetric Interdependence, представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Още в заглавието личи, че авторът има амбицията да излезе извън фактологическата рамка на въпроса, като потърси начини да разгледа модела на взаимоотношенията между Европейския съюз и голяма част от арабския свят в момент на кризисно развитие. С други думи, той се стреми към едно политологическо, а не историческо изследване.

Подбраната тема за докторската дисертация на г-н ал.Ноайми е интересна, навременна и е от особено значение за по-доброто разбиране на случващото се в арабските страни и реакцията на Европа към него. С други думи, в самото начало искам да подчертая, че избраната тема е дисертателна и напълно отговаря на изискванията на закона. Дисертацията се състои от 152 страници, разделени на увод, три глави и заключение.

Уводът заема един немалък дял от дисертацията, но авторът защитава своето решение с важността на проблемите, които се нуждаят от поставяне пред читателя преди да стигне до същината на своето изследване. Струва ми се, че при оценката на неочакваната поява на исляма и неговото напредване в Близкия изток авторът се е подвел донякъде от политическата риторика, която не липсва и в някои исторически съчинения, като слага на първо място смелостта и военният гений на водителите на арабите и не обръща внимание на условията във Византия и Сасанидската империя, спомогнали за бързия им колапс пред настъпващите на север араби.

Съвсем правилно, авторът подчертава ролята на арабската цивилизация за запазване и доразвитие на достиженията на античността във време, когато те са все още пренебрегвани в християнска Европа. Той изтъква значението на правилата за наследяване, формулирани в Корана и необходимостта правилно да бъдат разделени онаследени земи между наследниците за появата и развитието на алгебрата. Свързва

началото на упадъка на ислямската цивилизация с нашествието на монголите и с ширещото се сред учените убеждение, че едва ли не е постигнато съвършенство в знанията, които няма нужда да се развиват повече.

Докторантът проследява постепенното нахлуване на западни идеи в арабските земи, сторено от търговци, лихвари и банкери – гърци, арменци, славяни и франки, отседнали най-вече в големите пристанища, към които се насочват най-важните търговски пътища. Търговията между арабските земи и запада, която се засилва през 17-и – 19-и век всъщност а относително самостоятелна и не се влияе особено от управлението на Османската империя.

Според него постепенно установеният режим на капитулации минара развитието на местен капитал и поставя арабските търговци в неравноправна позиция.

Авторът проследява постепенното ерозиране на властта на Османската империя в арабските провинции, започнало през тези на запад – Алжир, Тунис и преминаващо в Египет, а по-късно и в Ливан. Авторът посочва, че през втората половина на 19-и век европейските държави минават от стадия на търговията с Османската империя към стадия на установяване на колониални владения в нейната територия, както става с Алжир и Тунис, а по-късно и с Египет. В началото на 20-и в. този стремеж да се установи пряко колониално управление намира израз в колонизацията на Мароко и установяването на италианска власт в Либия.

Подчертава, че когато се появява египетският национализъм той няма нито арабско, нито мюсюлманско, а египетско съдържание. Авторът отделя доста внимание на мандатната система след Първата световна война и прокламирата ѝ цел да цивилизова „неразвитите народи“ на Близкия изток и да ги подготви за самостоятелно съществуване. Проблемът, обаче, е че начертаните граници не отговарят на истинското състояние на духовете и на неразвитото чувство за принадлежност към определена нация, влизащо в конфликт с конфесионалната принадлежност. И действително, както посочва той, а после нееднократно защитава тази теза в изложението си, европейското понятие за държава не отговаря на арабското, което включва не народът, а владетелят, неговата армия и неговата бюрокрация. Този тип разбиране за държава няма връзка с идеята за гражданско общество. Не е случайно посочва той че развитието на идеята за държавата в арабските страни след Втората световна война не е свързано с развитието на отговорността ѝ пред

обществото. Държавата, посочва той е по-силна от Османската империя, но в критични места тя не притежава съвременната политическа легитимност и морална отговорност пред поданиците. Затова и са толкова чести военните преврати в тези страни.

Авторът прави в увода и основен анализ на ползваната документация и литература. Както и в други теми, касаещи съвременността, от особено значение са източниците в интернет пространството. Това е официалната документация на страните от ЕС и неговите органи. По мое мнение, че този раздел се нуждаеше от много по-подробен тематически анализ, който да оправдае решението му да се облекне на тази или друга колекция от документи.

И накрая в увода той формулира двете основни цели на изследването си: да докаже, че европейските ценности не могат да бъдат прилагани директно към обстановката и събитията в Близкия изток и провалът на движенията на арабската пролет да свалят репресивни режими, създадени по европейския авторитарен модел и да наложат арабските/ислямски традиции, като ги съчетаят със съвременните изисквания на обществото. Той изразява и съмнението, че подходът на ЕС към Арабската пролет, основан на опита от революциите в Източна Европа от 90-те години е правилен и настоява да се търси нов път на взаимоотношения.

Първата глава е посветена на изграждането на евро медитеранското партньорство и промените в него, наложени от кризата в началото на 21-и век. Авторът разглежда последователно изграждането на различните механизми на евро-медитеранското сътрудничество. Съвсем правилно той обръща внимание на факта, че тези процеси не са резултат само от естествено вътрешно развитие, а са повлияни от вътрешни процеси на ЕС като Шенгенското споразумение и приемането на източноевропейските страни; регионалните конфликти в страните от Средиземноморието; промените в отношенията между Израел и арабските страни и превръщането на света от биполярен в многополярен.

Според автора, медитеранският диалог от самото начало е бил асиметричен поради икономическата мощ на ЕС и тежестта му в международните отношения. Напълно одобрявам стремежа на автора да потърси теоретически конструкции, с които да обоснове тезите си. Споделям и съмненията му, че ЕС може да прилага към арабския свят същите норми, които прилага в подхода си вътре в съюза и към съседните източноевропейски държави. По начало авторът се присъединява към съмненията на политолози дали въобще

можем да говорим за медитерански свят като имаме предвид дълбоките противоречия в него, включително съществуващите арабско-арабски противоречия.

Стремежът към сътрудничество с арабския свят, дори твърде отдалечено като същност от сътрудничеството на ЕС със западно-балканските страни е осъдено на неуспех, нещо, което личи особено ясно след началото на Арабската пролет. Теоретическите си разсъждения авторът подкрепя със силна фактологическа база, която показва как след разширяването на ЕС на изток и югоизток, ролята на арабските държави като периферия на сърцевината се затвърждава.

Според автора ЕС не съзнава спецификата и своеобразието на арабския свят с неговата опора върху исляма. Въобще трудно е да се очаква широко сътрудничество между ЕС и арабските страни, когато такова не съществува между самите арабски страни или то е на ниско ниво. При това присъединяването на страните от Южна Европа към ЕС допълнително осъжда на неуспех медитеранското сътрудничество.

Специално внимание авторът отделя на Барселонския процес от 1995 г. насетне като стремеж да се възобнови и постави на по-високо ниво сътрудничеството. Различните инициативи, които докторантът изброява скрупулъзно не е ясно доколко всъщност имат реално значение и доколко се превръщат само в част от многобройните инициативи на Брюксел, които симулират активност, но не носят никакви реални резултати. Специално внимание авторът обръща на препъни камъка в развитието на сътрудничеството – израело-арабските отношения в стремежа да се гледа на медитеранския свят като на едно неразривно цяло.

Доколкото може да се разбере от анализа, който авторът прави на декларацията от Барселона от 1995 г. и различните инициативи произтичащи от нея, той е скептичен към реалните резултати от това най-мощно до момента мероприятие, обхванало целия ЕС в рамките му тогава, още пет европейски държави тясно свързани със Средиземноморието и девет правителства от южното Средиземноморие. Основното в декларацията са политически принципи и ангажименти за разширяване на демокрацията и правовият ред в средиземноморските държави. Ясно е, че Израел отсъства от този форум, защото присъствието му би довело до бойкот от арабските страни. Допълнително, по-привлекателно за арабските държави е обещанието за икономическо сътрудничество и коопериране и менно на тази част от споразуменията те търсят начини да се облекчат.

От самото начало барселонският процес е бил разглеждан като опит да се създаде в Средиземноморието общо пространство на мир и просперитет. И от самото начало процесът е миниран от противоречията между Израел и арабските държави. Текстът представлява забавно изброяване на многобройните инициативи за регионално и европейско-средиземноморско сътрудничество и анализ на техния провал било поради бюрократични спънки, било поради липса на реални икономически интереси, които да отговарят на умозрителните комбинации на европейските бюрократи.

Доколкото процесът има значение, според авторът и аз съм съгласен с него, то е защото подхранва интереса към двустранно по-скоро, а не многостранно сътрудничество в рамките на Средиземноморието.

Втората глава изследва политиката на *добрия съсед* на ЕС в Средиземноморието. В нея явно се вижда, че когато ЕС трябва да избира между подкрепата на демокрацията, така както това е залегнало в Барселонската декларация и сигурността, той без колебания избира сигурността. Двете основни цели на европейската логика на добросъседство включва политическа реформа и решаване на конфликтите. Първата изхожда от наличието на споделени ценности между ЕС и медитеранския свят, което е дълбоко съмнително и за утвърждаването на които е необходимо да се полагат усилия. Това се вижда и от двустранните споразумения между ЕС и отделни страни в южното Средиземноморие, където управляващите елити на думи се задължават да разширяват демокрацията, но на практика се грижат преди всичко да утвърдят своята власт. Нещо повече, под прикритието на борба с тероризма управляващите елити се разправят с определени групи в своите общества, които са възприемани като заплаха за властта им, но нямат никакви връзки с тероризма. Тези политики, въпреки противоречието им с демокрацията, на практика, са подкрепяни от ЕС, който не възприема ислямистките организации, независимо от техния характер, като част от гражданското общество.

По подобен начин пропада планът на Саркози да вдъхне живот в Барселонската програма, като постави ударението в нея на различно място. „Съюзът за Средиземноморието“ твърде бързо под властта на брюкселските чиновници с техните умозрителни схеми и следва пътя на предходните инициативи. Наново конфликтът с Израел е сред основните причини за неуспеха и на тази инициатива. Авторът обръща специално внимание и изследва подробно процесите в Тунис, който се оказва първата

страна, подписала „асоциационно споразумение „ с ЕС още през 1995 г., за да докаже, че цялата институционална рамка, която предвиждат чиновниците от ЕС не е реалистична в условията на туниското общество. Допълнителен фактор за този провал е тенденцията на чиновниците да работят само с елита с очакването, че реформите ще бъдат осъществявани отгоре-надолу. Веднъж поставили си тази цел, те не обръщат внимание на флагрантните нарушения, вършени от елита, за да запази властта си. Подобна е съдбата и на споразумението с Египет.

В трета глава, посветена на началото на *Арабската пролет* авторът убедително доказва, че ЕС оставя дневният ред, свързан с демократизацията на обществата от южното средиземноморие в ръцете на НПО и в замяна на това се съсредоточава върху въпросите на сигурността, разбираана като предотвратяване на нови миграции от тези страни, интегриране на вече заселилите се в Европа мюсюлмани и установяване на известни контакти с ислямски организации с надеждата да се намали влиянието на радикалния ислям.

Дотолкова, доколкото от десетилетия европейските организации контактуват с тези страни предимно на правителствено ниво, първите прояви на Арабската пролет ги хващат неподготвени. Декларациите им, макар и много на брой и пропити с благородни намерения, имат вид на лабораторен продукт, несъобразен с реалностите на деня. Интересно е да се види – и това убедително е показано в текста - как европейските бюрократи следват собствените си рецепти, без да съумеят да вникнат в същността на дълбоките промени в арабските общества и дълго не спират да се надяват на повече демокрация на бреговете на Средиземно море, макар събитията да ги изпреварват и опровергават нееднократно. Всъщност единствената държава, която се развива що годе в рамките на предвиденото от ЕС е Тунис и тя получава съответна награда за това.

Същата политика, приложена към Либия се оказва пълен провал, а в Египет също претърпява провал, макар и не толкова болезнен.

Подобен провал бе и политиката на ЕС в Сирия, където тя не съумя да въздейства на нито един от лагерите в страната.

Впечатление правят огромните суми, изсипани в арабските страни, плод на живота на брюкселските чиновници в един илюзорен свят, както го нарича дисертантът.

Все пак в това отношение има известно развитие. Показателно е, както подчертава и докторантът, че през юни 2016 г в поредната стратегия на ЕС ударението вече не е върху демократичните ценности, а върху „интересите“ на европейските граждани или един „прагматизъм положен върху принципи“.

Всъщност основната нишка на повествованието е убеждението на автора, че европейските рецепти са непригодни и че арабските страни могат и трябва да се развиват по свой път на развитие, основан на традициите и на шура, стоящ далече от западната либерална демокрация. Не случайно, според него, държавите изповядващи тези принципи и най-вече монархиите от Персийския залив, са по-подходящи за арабските страни, и не случайно тези страни са по-стабилни в сегашната криза. Съжалявам, че авторът не е направил някои аналогии с положението в Йемен, който всъщност е единствената република в този регион и в момента е в хаотично състояние.

В крайна сметка се оказва, че въпреки огромните средства, хвърлени в региона ,ролята на ЕС се оказва значително по-малка от тази на САЩ, а в последно време и на Русия, които следват традиционни геополитически цели.

В цялата дисертация авторът бяга от наративността и в текста почти няма имена на политици от епохата – едно от малкото изключения е президентът на Тунис и някои от египетските държавници. Струва ми се, че на политологическия характер на изследването нямаше да попречи малко повече плът. И накрая, не навсякъде текстът е изгладен, нужна е допълнителна редакционна работа. Само като пример - някъде са останали бележки, автоматично преписани от някои източници, та дори и на френски език /стр 41/.

Авторефератът отразява точно идеите на автора.

В заключение смятам, че господин Бен Али ал-Ноайми е изпълнил изискванията към една докторска работа, залегнали в закона и аз ще гласувам положително за удостояването му с образователната и научна степен „доктор“.

Чл. кор. проф. дин Иван Илчев

24.12.2016